

**Slobodan Stojadinović
Eleonora Desnica
Jasmina Pekez**

OSNOVI PROIZVODNIH TEHNOLOGIJA

**UNIVERZITET U NOVOM SADU
TF „MIHAJLO PUPIN“
ZRENJANIN, 2012**

Prof. dr Slobodan Stojadinović
Doc.dr Eleonora Desnica
Mr Jasmina Pekez

OSNOVI PROIZVODNIH TEHNOLOGIJA

163

2011/2012

Biblioteka udžbenici

**Univerzitet u Novom Sadu
Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin“
Zrenjanin, 2012. god.**

Prof. dr Slobodan Stojadinović
Doc.dr Eleonora Desnica
Mr Jasmina Pekez

OSNOVI PROIZVODNIH TEHNOLOGIJA

Izdavač: Univerzitet u Novom Sadu, Tehnički fakultet
„Mihajlo Pupin“ u Zrenjaninu

Recenzenti: 1. Prof. dr Miroslav Lambić
Tehnički Fakultet „Mihajlo Pupin“ u Zrenjaninu
2. Prof. dr Živoslav Adamović
Tehnički Fakultet „Mihajlo Pupin“ u Zrenjaninu

Računarska obrada: Dr Eleonora Desnica
Mr Jasmina Pekez

Tiraž: 200 primeraka

Štampa: Grafopanonija, Zrenjanin

Format: B5

Na sednici Naučno - nastavnog veća Tehničkog fakulteta „Mihajlo Pupin“ iz Zrenjanina, održanoj 23.11.2011., doneta je odluka da se udžbenik OSNOVI PROIZVODNIH TEHNOLOGIJA štampa za potrebe studenata.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

66.02 (075.8)

СТОЈАДИНОВИЋ, Слободан

Osnovi proizvodnih tehnologija / Slobodan Stojadinović,
Eleonora Desnica, Jasmina Pekez. - Zrenjanin: Tehnički
fakultet »Mihajlo Pupin«, 2012 (Zrenjanin: Grafopanonija).
– 324 str.: ilustr.; 24 cm. - (Biblioteka Udžbenici /
Tehnički fakultet »Mihajlo Pupin«, Zrenjanin; 163)

Tiraž 200. – Bibliografija uz svako poglavlje. - Registar

ISBN 978-86-7672-155-9

1. Десница, Елеонора (аутор) 2. Пекез, Јасмина (аутор)

а) Технолошки процеси

COBISS. SR-ID 271109895

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
1. OSNOVI MATERIJALA	7
1.1. Materijali i njihova agregatna stanja	7
1.1.1. Gasovito stanje.....	8
1.1.2. Tečno stanje.....	8
1.1.3. Čvrsto stanje.....	9
1.1.4. Plazmeno stanje.....	9
1.2. Vrste materijala	10
1.3. Struktura materijala	13
1.3.1. Struktura atoma.....	13
1.3.2. Hemijske veze između čestica.....	16
1.3.3. Polimorfizam.....	19
1.4. Oblici strukture materijala	20
1.4.1. Kristalna struktura.....	20
1.4.2. Amorfna struktura.....	24
1.4.3. Mikrostruktura.....	24
1.4.4. Makrostruktura.....	26
1.5. Greške kristalne strukture	27
1.6. Polikristalni materijali i energija	29
1.7. Dijagrami stanja	33
1.7.1. Osnovni pojmovi i njihove definicije.....	33
1.7.2. Dijagram stanja sistema sa jednom komponentom.....	35
1.7.3. Dijagram stanja sistema sa dve komponente.....	39
1.8. Dijagram stanja željeza i ugljenika	47
1.8.1. Polimorfne modifikacije željeza.....	47
1.8.2. Dijagram stanja Fe-Fe ₃ C.....	48
1.9. Deformacije i naprezanja	51
1.9.1. Elastična i plastična deformacija.....	51
1.9.2. Epruvete za ispitivanje.....	53
1.9.3. Parametri deformacije, nominalno i stvarno naprezanje.....	54
1.10. Klasifikacija postupaka oblikovanja i obrade materijala	58
1.11. Literatura	60
2. OSNOVI LIVENJA METALA	61
2.1. Osnovi proizvodnje sirovog gvožđa u visokoj peći	61
2.1.1. Sivo, belo i legirano liveno gvožđe.....	66
2.2. Osnovi proizvodnje čelika	70
2.2.1. Proizvodnja čelika iz sirovog gvožđa.....	70
2.2.2. Proizvodnja čelika u konvertoru.....	72
2.2.3. Kontinuirano livenje i kristalizacija rastopa čelika.....	74
2.3. Peći za topljenje metala	77
2.3.1. Materijali za ozid metalurških peći.....	79
2.4. Osnovi livenja obojenih i lakih metala	80
2.4.1. Livenje u kalupe od mešavine.....	81
2.4.2. Ulivni sistem.....	86
2.4.3. Livenje u kalupima od školjki.....	88
2.4.4. Precizno livenje.....	89
2.4.5. Livenje u kokilama.....	91

2.4.6. Premazi za kokile i uslovi rada kokile.....	94
2.4.7. Livenje pod pritiskom.....	101
2.4.8. Centrifugalno livenje.....	102
2.4.9. Livenje pod niskim pritiskom.....	103
2.4.10. Kontinuirano i polukontinuirano livenje.....	106
2.5. Livenje legura aluminijuma.....	110
2.6. Formiranje kristalne strukture u odlivcima.....	114
2.7. Temperaturni naponi u odlivcima.....	119
2.8. Literatura.....	122
3. OSNOVI PLASTIČNE DEFORMACIJE METALA.....	123
3.1. Uvod.....	123
3.2. Uslovi nastanka plastične deformacije i parametri obradivosti.....	128
3.2.1. Plastična deformacija metala i uslovi njenog nastanka.....	128
3.2.2. Parametri obradivosti.....	132
3.2.3. Brzina deformacije i brzina deformisanja.....	134
3.3. Granica tečenja i neprezanje tečenja.....	135
3.4. Termomehanički režim deformacije.....	136
3.5. Kontaktno trenje.....	137
3.6. Deformaciona sila.....	139
3.7. Deformacioni rad.....	140
3.8. Mehanička šema deformacija.....	142
3.8.1. Šeme glavnih naprezanja i deformacija.....	142
3.8.2. Korelacija tehnoloških postupka plastične prerade metala i mehaničke šeme deformacija.....	144
3.9. Faktori plastične anizotropije.....	145
3.10. Valjanje.....	148
3.10.1. Sastav valjaonice.....	149
3.10.2. Vrste valjačkih stanova.....	150
3.10.3. Razmeštaj valjačkih stanova.....	153
3.10.4. Vrste valjanih proizvoda.....	154
3.11. Presovanje istiskivanjem ili ekstrudiranjem.....	157
3.11.1. Oblast primene procesa presovanja.....	158
3.11.2. Postupci presovanja.....	158
3.11.3. Prese.....	160
3.11.4. Presefekati.....	162
3.12. Izvlačenje ili vučenje.....	163
3.12.1. Oblast primene izvlačenja.....	163
3.12.2. Polazni materijal za izvlačenje.....	164
3.12.3. Postupci izvlačenja, ili vučenja.....	164
3.12.4. Upoređivanje izvlačenja sa drugim postupcima prerade metala u plastičnom stanju.....	168
3.12.5. Brzina izvlačenja.....	169
3.12.6. Specifična sila i parametri izvlačenja.....	171
3.13. Kovanje.....	172
3.13.1. Osnovne karakteristike i specifičnosti kovanja.....	172
3.14. Savijanje.....	175
3.14.1. Osnovne karakteristike i vrste savijanja.....	175

3.15. Mašine za obradu plastičnom deformacijom	178
3.15.1. Makaze.....	178
3.15.2. Prese.....	179
3.15.3. Čekići.....	181
3.16. Literatura	184
4. OSNOVI TERMIČKE I HEMIJSKO -TERMIČKE OBRADJE	185
4.1. Osnovi termičke obrade čelika	185
4.1.1. Homogenizacija.....	186
4.1.2. Normalizacija.....	186
4.1.3. Kaljenje.....	189
4.1.4. Pobjljanje.....	190
4.1.5. Izotermalno razlaganje.....	191
4.1.6. Meko žarenje.....	192
4.1.7. Površinsko kaljenje.....	194
4.2. Termičko taloženje (starenje)	197
4.3. Disperzno ojačavanje	201
4.4. Ojačavanje disperznim česticama sekundarnih faza	201
4.5. Kombinovana obrada	208
4.5.1. Termo-mehanička obrada.....	208
4.5.2. Mehaničko-termička obrada.....	209
4.6. Hemijsko-termička obrada	209
4.6.1. Cementacija (karbonizacija).....	210
4.6.2. Nitiranje.....	213
4.6.3. Karbonitriranje.....	213
4.6.4. Nikotiranje.....	214
4.6.5. Meko nitiranje.....	214
4.6.6. Difuziona metalizacija.....	214
4.7. Literatura	216
5. OSNOVI OBRADJE METALA REZANJEM	217
5.1. Uvod	217
5.2. Osnovni elementi mašina alatki	217
5.3. Mašine za obradu rezanjem	219
5.4. Karakteristike mašina alatki	226
5.5. Osnovna kretanja pri obradi rezanjem	227
5.6. Osnovni princip rezanja	229
5.7. Proces formiranja strugotine	230
5.8. Osnovni elementi reznog alata	234
5.9. Pokazatelji obrade rezanjem	236
5.9.1. Otpori rezanja.....	236
5.9.2. Snaga rezanja.....	238
5.9.3. Brzina rezanja.....	239
5.10. Habanje	240
5.10.1. Osnovna obeležja.....	240
5.10.2. Habanje elemenata mašina.....	241
5.10.3. Trošenje reznog alata.....	244
5.10.4. Postojanost alata.....	246
5.11. Vrste priprema	248

5.12. Dodaci za obradu	248
5.13. Kvalitet i tačnost obrade rezanjem	249
5.13.1. Kvalitet izratka.....	249
5.13.2. Kvalitet obrade.....	250
5.13.3. Kvalitet obrađene površine.....	252
5.14. Svojstva površinskog sloja	256
5.15. Greške obrade	257
5.16. Literatura	260
6. OSNOVI MAŠINSKIH ELEMENATA	261
6.1. Uvod	261
6.2. Zavrtnji	262
6.2.1. Standardni profil navoja.....	262
6.2.2. Zavrtnji IV grupe.....	263
6.3. Klinovi	268
6.3.1. Uzdužni klinovi.....	268
6.4. Elementi za prenos snage	276
6.5. Kaišni prenosnik	278
6.6. Zupčanici	280
6.6.1. Zupčanici za paralelna vratila.....	282
6.6.2. Zupčanici za vratila čije se ose seku.....	284
6.6.3. Pužni parovi.....	284
6.6.4. Materijal za izradu zupčastih parova.....	285
6.7. Reduktori	286
6.7.1. Podela reduktora.....	287
6.7.2. Konstruktivni oblici reduktora.....	287
6.7.3. Osnovni parametri reduktora.....	289
6.8. Reduktorska vratila	289
6.8.1. Konstruisanje vratila.....	290
6.8.2. Materijali za izradu vratila.....	291
6.8.3. Opterećenja vratila.....	291
6.8.4. Prethodni proračun vratila.....	292
6.9. Spojnice	295
6.9.1. Elastične spojnice.....	297
6.10. Ležišta za reduktore	298
6.10.1. Klizna ležišta.....	298
6.10.2. Kotrljajna ležišta.....	307
6.11. Literatura	311
PRILOZI	312
INDEX POJMOVA	324

PREDGOVOR

Knjiga **Osnovi proizvodnih tehnologija** namenjena je studentima I i II godine, smer: Industrijsko inženjerstvo, Tehničkog fakulteta «Mihajlo Pupin» iz Zrenjanina. Mada je primarni cilj knjige da studentima posluži kao osnovna literatura za spremanje ispita, ona može biti korisna i drugim studentima pri izučavanju ove materije, kao i stručnjacima iz prakse u rešavanju svakodnevnih problema u proizvodnim uslovima.

Knjiga se sastoji iz šest delova.

U **prvom delu** obrađene su osnove materijala, koji su baza svega i na kojima počivaju sve proizvodne tehnologije.

U **drugom delu** obrađeni su osnovni postupci oblikovanja metala u tečnom stanju, tj. obrađene su osnove proizvodnje odlivaka od čelika, gvožđa i obojenih metala i legura.

U **trećem delu** obrađene su osnove prerade metala u plastičnom stanju.

U **četvrtom delu** obrađeni su osnovni postupci termičke, hemijsko-termičke i termičko-mehaničke obrade.

U **petom delu** obrađene su osnove obrade metala rezanjem.

U **šestom delu** obrađene su osnove mašinskih elemenata, sa proračunom određenih veličina i parametara.

Knjiga, takođe, sadrži teorijske postavke, na kojima se baziraju obrađene tehnologije, koje su neophodne, kako za razumevanje odvijanja procesa, tako i za rešavanje konkretnih problema.

U knjizi su prevashodno obrađeni oni postupci i parametri, koji se najčešće sreću u inženjerskoj praksi, a čije je izučavanje, takođe, predviđeno planom i programom studiranja.

Teorijska i praktična razmatranja obrađenih tehnologija, kao i analiza tehnoloških metoda i izvođenja postupaka, dati su na nivou, koji je neophodan za razumevanje njihove suštine, a ne i svih detalja, kako knjiga ne bi poprimila enciklopedijski i priručnički karakter.

Autori se nadaju da ova knjiga uspešno popuniti prazninu, koja je postojala u ovoj oblasti i na ovom, osnovnom nivou.

Autori se zahvaljuju svima, koji su svojim konstruktivnim sugestijama doprineli da ovo izdanje knjige bude kvalitetnije.

Zrenjanin, 2011.

Autori